

לשיטות בית שמאי ובית הלל

הרב שלמה ז'יין (לאור ההלכה, עמ' 20-100)

כדעת ב"ה, ששורש נשמתם הוא מחסדים עליונים. בית שמאי מחמירים, ומצריכים לבער את הרע בהחלט, גם את "דקות הרע", גם את הרע שאיננו ניכר ונראה ונגלה כל כך. וזהו גם סוד מחלוקתם אם "שמים קדמו", כדברי ב"ש, או "ארץ קדמה", כדברי ב"ה. שמים וארץ הם בחינות מחשבה ומעשה. לב"ש לא די מה שמעשה האדם יהיה כראוי. אף מחשבתו צריכה להיות נקיה מכל שמץ רע. ב"ה מסתפקים במעשה, אם זך וישר פעלו של אדם.

אם נגדיר את "דקות הרע", שנחלקו עליה ב"ש וב"ה אם צריכה ביעור מן העולם, במובן זה של רע בכח ולא בפועל, נבין את רוב ההלכות שנחלקו בהן ב"ש וב"ה באופן זה: רובן הגדול של אותן ההלכות הן בגזירות של חכמים. ב"ש גוזרים, וב"ה לא גוזרים, או שב"ש מרחיבים את הגזרה, וב"ה מצמצמים אותה. מה תכונתה של הגזרה בכלל? אין גוזרים סתם איסור על איזה דבר, אלא אם כן יש מקום לחשוש שמתוך דבר זה יבאו גם לידי איסור גמור. האיסור הגמור איננו אפוא לעינינו עדיין, אלא שאותו הדבר הנגזר משמש מבוא והקדמה אליו. ובכן: אם איסור בפועל אין באותו דבר, שהגזירה חלה עליו, הרי איסור בכח יש בו – יש בכחו של אותו דבר להביא לידי תוצאות של איסור ורע. ב"ש, שמצריכים שהעולם יהיה מזוכך ונקי אף ב"דקות הרע", אף ברע שהוא רק בכח בלבד, מחמירים יותר בגזירות, וב"ה, המחשיבים בעיקר את המעשה והפעולה, מקילים בגזירות.

(...)

המקובלים אומרים, שלעתיד לבוא תהיה הלכה כבית שמאי, לדרכנו נבין את הדבר כך: חזון העתיד של "והיה באחרית הימים" הוא, שהעולם יזדכך וישתפר כל כך, עד שגם כחות הרע, כפי שהם בהעלם ובמקורם, יחלפו כליל. והם הם כל אותם היעודים של "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדש", "את רוח הטומאה אעביר מן הארץ", ושאר יעודי-הקודש של נביאי האמת והצדק.

חוקרי ההלכה הסיקו מהעובדא, שבית שמאי ובית הלל הקימו להם בתי מדרש מיוחדים לתלמוד ההלכה, שבלי ספק היו שיטות כלליות ועקרויות מיוחדות לכל אחד מה"בתים" בנוגע לדרישת תורה שבעל-פה בכלל. אין להסתפק בזה בלבד, שב"ש נוטים תמיד, או כמעט תמיד, לחומרא, וב"ה – לקולא. "היא גופא טעמא בעי". ה"קפדנות" של שמאי הזקן, בתור בסיס להחומרות של בני ה"בית" שיסד, או שנוסד ע"י תלמידיו (הלוי סובר, ששמאי עצמו, בעודנו בחייו, יסד את "בית"), אינה באה בחשבון. כלום לא שמאי הוא שאמר ב"אבות": "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות"? אבל דבר ברור ומסוים בהגדרת ההבדלים העיקריים שבשיטות שני ה"בתים" לא העלו.

עמדו על דבר זה, מבחינה אחרת אמנם, גם בספרות הקבלה והחסידות. ב"ש שרשם מבחינת הגבורה, וב"ה – מבחינת החסד. ירדה התורה ונתלבשה בכל הדברים הגשמיים שבעולם הזה בשביל לבררם ולתקנן. ובירור זה הוא בשני אופנים. ב"שמאל דוחה" וב"ימין מקרבת". הדברים האסורים והטמאים לגמרי אין להם בירור ותיקון אלא בדחייה, בחינת "באבוד רשעים רנה" (אלא, שהמדובר כאן הוא לא על הרשעים, כי אם על הרשעות: "יתמו חטאים" ולא "יתמו חוטאים"), ולתכלית בירורם יבאו לעת קץ, בזמן ש"הרשעה כולה כעשן תכלה" ו"את רוח הטומאה אעביר מן הארץ". הדברים המותרים, שהם הם כל דברי הרשות שבעולם, שאין בהם לא טומאה ולא קדושה, לא איסור ולא מצוה, בירורם הוא בקירוב, בהעלאת ניצוצות הקדושה שבהם על-ידי שיפורם ותיקונם של אותם הדברים באמצעות השתמשות בהם לצרכי מצוות ומעשים טובים. במה דברים אמורים? ברע המוחלט, ובהיתר המוחלט. אבל ישנם הרבה דברים של היתר שנתערבו בהם כוחות של רע, ונחלקו חכמים על אופן בירורם: אם בבחינת "שמאל דוחה", כדעת ב"ש, ששרש נשמתם הוא מגבורות עליונות, או בבחינת "ימין מקרבת",